

העכסטנס אויססטראיען א הומארעסקע. זיין קלאסישע יידענע מיטן טעפל האקט ליגנס וויפיל עס קאן נאר אריין. נאר וואס ליגנערישער זי ווערט, אלץ פריילעכער ווערט.

אין וויסענבערגס ליטעראטור וואקסן אויס פון קלייניקייטן — טראגעדיעס. פונקט ווי קלייניקייטן האבן טיילמאל געווירקט טראגיש אויך אין זיין פערזענלעך לעבן...

וואס איז קליין אויף דער וועלט און וואס איז — גרויס? יעדעס קליינע איז פול מיט טרויעריקייט, ווייל פול מיט זוכעניש נאך דאס גרויסע... איטלעכע פארגאנגלעכקייט איז דערשראקן און שטאלצירט מיט איר שרעק, מחמת זי אליין איז א דורכברוך אין דער אייביקייט... און אין אלץ וואס ליארעמט איז דא גרויסער צער, וואס וויל דער-הערט ווערן, אונטער יעדן ליארעם וואלגערט זיך אין ווייטיקן א בענק-שאפט נאך שטילקייט...

הערט נאר אקארשט, ווי אזוי עס ענדיקט זיך אט-די דונער-קנאלנדיקע דערציילונג. אט אזוי ענדיקט זי זיך:

„און די שטילקייט אין שטוב ווערט שווערער און שווערער. דאכט זיך, א סוד האט זיך דא אריינגעגאסן. און די שטוב האט דעם אטעם פארהאלטן. צייטנווייז הערט זיך נאר א פארשטיקטער זיפץ פון רבקהלעס צוגעדריקטע ליפן. דאס פנים ביי איר איז נאך רויטלעך און די ברעמען אראפגעלאזט ווי צום דרימלען, און אויף איר גאנצן געזיכט איז אויסגעגאסן א מין טרויעריקע רואיקייט, ווי ביי איינער, וואס האט שוין אלץ אויף דער וועלט אפגעטאן, שוין אלץ געהאט, און האט שוין גארנישט אויף וואס צו ווארטן. פון באק-איוון גיסט זיך דאס טרויעריקע גרילצן פון א גריל. און אן אימהדיקע שטילקייט צעלייגט זיך איבער דער שטוב: שא, שטיל, אלץ איז ווי אויסגע-שטארבן...“

איר זעט? אט אין דעם גייט עס. די לאנג געבענקטע שטילקייט איז אנגעקומען. אמת, נישט אזוי ווי מ'האט זיך געוואונטשן. אבער דערגרייכט האט מען זי פארט. אויף אזא אדער אנדערן אופן.

פריער אָדער שפּעטער, די שטילקייט מוז אויפשיינען. די אונ-
טערשטע שורה איז די שווייגנדיקע שורה. אייביק איז די שטילקייט.
די שטילקייט האָט געזיגט...

• • •

נאָך בולטער זעט זיך עס אין דער נאָוועלע „די משוגענע אין
דאָרף“. דאָס איז אַ גבורהדיקע דערציילונג. די שטאַרקייט ליגט אין
דער אַריגינאַליטעט. זי איז ניי מיט איר אומהיימלעכקייט. משונהדיק
ווירקט די נאָוועלע מיט דער נאַטירלעכער אומנאַטירלעכקייט. דאָ איז
אַ צוגויפּבאַהעפט פון נאַטוראַליזם מיט געשפּענסטיקייט. און דער גע-
שפּענסט איז אַזוי ממשותדיק, אַז אַלע גשמיותדיקייטן נעמען אויסזען
ביזויגייסטעריש. דיר דאַכט זיך, אַז אַ געשפּענסטפרייער ווינקל איז אי-
בערהויפּט נישט בנמצא...

און וויסט איר, פּונדאָנען עס נעמט זיך צו אונדז אַזאַ געפּיל?
דערפּון, וואָס דאָ ווערט דער געשריי נישט בלויז פאַרענדיקט
מיט דעם טריאומף פון דער אַלץ איבערלעבנדיקער שטילקייט, נאָר
באַלד לכתחילה איז דער רעש אַריינגעשטעלט ווי אַ שיף אין מיטן
דעם ים פון שווייגן.

און אינמיטן פון דער בלויער, לייכטבאַזילבערטער, אַטעם-איין-
האַלטנדיקער ווייטקייט רייסט זיך אַריין אַ געשריי.

אַ דאָרף איז בייטאָג אויך שווייגנדיק; אַ נאַכט איז אין שטאַט
אויך שטיל. און ערשט אַ געשריי אַ יאַמערלעכער אין שפּעטער טיפּער
נאַכט אין אַ דאָרף, — ווי ווילד, ווי דערשרעקנדיק, ווי פּרעמד-וועל-
טיש!...

און די קולות גייען פון אויגן, וואָס שפּריצן מיט גיפּט; פון ליפּן,
וואָס שווימען פאַר רוגז. עס איז מער ווי קולות. מען שלאָגט. מיט
טרוקענע שטריק אין צווייען איינגעלייגטע קאַטעוועט מען. דער שלאָ-
גער איז אַ מאַמע, די געשלאָגענע — אַ טאַכטער, אַ דערוואַקסענע,
אַ חתונה-געהאַטע. און די שטריק געפינען נישט קיין פאַסיקערן פּלאַץ
אויף טעטיקייט ווי דווקא דאָס שטיבל, וואו די טאַכטער ליגט אין

איין בעט און איר מאן אין דעם צווייטן. און די עקזעקוציע איז א שטראף פאר עקשנות. דאס יונגע וויבל איז שוין אכט וואכן נאך דער חתונה און זי לאזט נישט צו דעם מאן צו זיך...

איז דאס א טעמע ווייט נישט קיין באנאלע. זי איז שוין עטוואס צו אריניגעל... אבער נאכנישט דערמיט ענדיקט זיך. די אלטע מוטער רייסט די פערענע פון דער טאכטער, האקט אכזריותדיק אין דעם יונג-טאכטערשן נאקעטן ווייכן לייב שרייענדיק: „א זינד... א זינד... פון איטלעך מאל אויפהאלטן ווערן באשאפן שדים... שדים פארברענען... ווארפן אין כף-הקלע... הערסט, טאכטער, דעם שווארצן סוף, וואס דו וועסט האבן...“ — מילא, די שדים, זיי זעט מען דערווייל נישט. מען זעט אבער דעם פורמאן-יונג, וואס האט הינטערן ווענטל אלץ אונ-טערגעהערט, און ער רייסט אויף דאס טירל, מאכט דארט אן א חורבן, פארט אריין מיט ביידע פורמאנישע ידיים אין פנים פון דעם וויבלס מאן, באגיסט די פאדלאגע מיט בלוט, און ווען מען רייסט אים נישט אוועק, וואלט ער אים אינגאנצן דערהרגעט.

באמת, אזא טעמע איז א ביסעלע צו אריגינעל. זי קאן אומאכן א חורבן נאכמער ווי א פורמאן-יונג... די דאפלטע געשרייען, די דאפלטע קלעפ, די דאפלטע קרבנות, די אפענע עראטיק, די ברוטא-ליטעט, די מעלאדראמע לוייערן דא אויף יעדן טריט. נישט איין שריפטשטעלער וואלט פון אזא מאטיוו ארויס מיט צעבראכענעם רוק-און-לענד.

אבער וויסענבערג איז א מופקר אין דער דיכטונג. זיין קונסט זוכט אויס די ריזיקאלישסטע ווינקלען, הארמידערס, קוויטשערייען, געטומלס, שענדלעכקייטן, זידלערייען, גראבקייטן, שעלטערייען מיט אלע זייערע רעזולטאטן, ווי פייניקונגען און שלעגערייען, (די געשיכטע פון האקן מיט א שטריק איבער אומבאהאלפענע פלייצעס חזרט זיך איבער אין עטלעכע דערציילונגען: פארגלייך אפרימס שלאגן קריינד-לען) — דער דיכטער האט זיי ליב. דעם עקשן וויסענבערגן ווערן געפעלן זייערע פארביסנקייטן און איינגעשפארטקייטן. און זיי ווידער צאלן אים אפ מיט געטריישאפט. גלייך זיי וואלטן לאנג אויף אים

געוואָרט, בוקן זיי זיך פאַר אים, שטרעקן אויס צו אים די הענט
און גרינג ווערט ער זייער באַזיגער...

און מאַדנע, ווי נאָר ער באַזיגט זיי, הערט אויף זייער
עקזיסטענץ... גלייך ווי דער דיכטער וואָלט מיט די שרייעדיקייטן
אַזוי איינגעטענהט: איר זענט געקומען נאָר ווי מיטלען פאַר דעם
קינסטלערישן מענטש. קיין צוועק פאַר זיך אליין זענט איר נישט.
איז אייער אויפגאַבע דערפילט, האָט איר נישט מער האַפט ווי אַן
עכצן נאָך אַ גערויש, וואָס וועט זיך באַלד אויסלעשן. ווי טריט־שפורן
נאָך אַפגעגאַנגענעם וועג, וואָס וועלן זיך באַלד מיט שטויב פאַרווייען;
ווי אַ נשמה, נאָכדעם ווי מ'האַט דעם גוף אַריינגעלייגט אין דער ערד...
און ווילט איר ווייטער לעבן, לעבט איר ווי געשפענסטער. העכסטנס,
קאָן מען זיך פאַר אייך שרעקן...

ביים לייענען „די משוגענע אין דאָרף“ אינטערעסירט אונדז נישט
פיל די מעשה, וואָס דער בעל־עגלה דערציילט זיין פאַסאַזשיר מכח
דער סיבה פון זיין אַריינמישן זיך אין דעם משפּחה־סיכסוך. כאַטש
די מעשה איז אַ שיינע, דער מאַנאַלאָג אַ רירנדיקער, מיט פאַלקס־
טימלעכן חן, מיט לירישער וואָרהאַפטיקייט.

צושמידן אונדז צו זיך איז מסוגל דער שלאָג־און־פאַטש און־
שריי־און־כעס־און־בלוט־ספעקטאַקל. אַממיינסטן שעפּערישע ענער־
גיע האָט ווייסענבערג דאָרטן אויסגעבראַכט.

און נישט קוקנדיק דערויף, ווערט אַט די סצענע אַוועקגערוקט,
פאַרבויען, טוקענדיק זיך, פאַלנדיק, אונטערגייענדיק אין דעם אומ־
ענדלעכן שווייגן פון די ווייטע שטערן און ווייטע פעלדער.

וועגן דעם ספעקטאַקל האָבן מיר קיין חשק נישט צו טראַכטן.
אויפן פּאַן פון דער אייביקער גרויסער אַרומיקייט ווירקט ער פּחדיםדיק,
אומהיימלעך, גייסטערהאַפט, דער בייזער גייסט.

געבליבן איז דאָס דאָרף, געבליבן איז די נאַכט, און וואָס איז
אַ געשריי אין מיטן אַ בלויער טיפּער דאַרפישער נאַכט? אַ שייף
אויפן ים...

איבער וויסענבערגס בעסערע און גרעסערע דערציילונגען טראגן זיך אין דער לופטן, ווי גרויסע שווארצע פייגל, הילכיקע צארנדי-קייטן, שרייענדיקייטן.

אבער מענטשן שרייען דאך נישט אומזיסט. אין א יידישן שפריכ-ווארט איז דער כלל: „קיינער שרייט נישט „אוי“, אז עס טוט אים נישט וויי“.

אויב וויסענבערגס העלדן לאזן זיך הערן אויף העכערע טענער, ווילן זיי דאך עפעס, ברענגען זיי דאך צום אויסדרוק זייער אנדערש-באנעמען, זייער אומווילן, זייער מרידה. דאס נישט קאנען פאר-שווייגן, דאס מוזן ארויסשרייען האט שטענדיק אין זיך פון רעוואלט. מיין איך טאקע צו בארירן א פראגע, וואס ווארפט זיך אן פון זיך אליין. דהיינו, צי איז וויסענבערג א רעוואלוציאנער?

איך שרייב דאס ארטיקל פאר א דורכאויס דעמאקראטישן זשור-נאל. און ווען איך זאל אויף דער געבראכטער שאלה ענטפערן פאזי-טיוו, וואלט איך מסתמא ביי די לעזער שטארק אויסגענומען. ליידער! איך קאן זיי נישט צוליב טאן. פארגוואלדיקן דעם אמת — אויך דאס איז נישט דעמאקראטיש.

יעדע בונטארישע נאטור איז אן אפטימיסטישע נאטור. קיינער שטעלט זיך נישט אנטקעגן מיט געביילטע פויסטן בלויז מיט דער כוונה יוצא צו זיין די מצווה פון צעבונטעוועטקייט. אויב ביי א סך איז זייער נישט באליבט די לאזונג „קונסט צוליב קונסט“, דארף זיין נאך פוסטער און לעכערלעכער „קאמף צוליב קונסט“. א רעוואל-לוציע האט דעם אומדערשיטערטן גלויבן, אז שטורמישע מיטלען זיינען די וויסע שטיינער אויף דעם קורצן שאסיי, וואס פירט צו דער פארווירקלעכונג פון איר אנדערש-וועלן.

וויסענבערגס פארשויןען שטורמען, אבער גלויבן נישט, אז עפעס וועט זיך איינברעכן. זיי שרייען נישט ארויף, נאר אראפ — זיי שרייען זיך אראפ פון הארץ.

פון דעם וואס איז, זיינען זיי אזוי אומבאפרידיקט, אזוי באליידיקט,

אזוי דערשלאגן, אז זיי וואגן נישט צו זוכן דאס, וואס זאל זיי בא-
פרידיקן.

קיינער האט נישט דארט דעם באאוסטזיין פון דעם נוצן, וואס
דאס געשריי וועט ברענגען, נאר שרייען מוזן זיי, קאנען נישט אנדערש.
איר געדענקט ר' מאַטקען? גערעכט איז זיין כעס אויף דעם
גביר ר' פתחיה. יענער האט מאַטקעס משפחה בדלות געשטעלט,
פון זיין ברודער אַ תל געמאַכט, מאַטקען אליין רואינירט. קאָן ער
דאָס פאַרשווייגן? ניין, וואָס זשע טוט ער? הייבט ער אויף אַ שטיין
און וואַרפט אַריין אין ר' פתחיהס שטוב, וואָלט עס ווירקלעך געווען אַ
פראַטעסט־אַקט. איז אָבער די מעשה, וואָס ר' פתחיה איז לאַנג טויט,
די שטוב איז שוין לאַנג פון קיינעם נישט באַוואוינט, די פענצטער,
וואָס האָבן די זכיה אויפצונעמען די שטיינער, זיינען קיין פענצטער
נישט, נאָר אויסגערונענע פינצטערע אויגן־לעכער, טייל אַרומגע-
בראַכן, טייל מיט ברעטער פאַרקלאַפט, פון דער גאַנצער שטוב איז
אַן עלנדע פוסטקע געבליבן. און אַט קעגן אַט דער חורבה פאַרמעסט
זיך ר' מאַטקע מיט זיין אויפגעבראַכטקייט. צי פאַלט אים איין כאַטש
איין רגע, אז זיין דעמאָנסטראַציע איז עלול עפעס אויפצוטאָן, עפעס
צו ענדערן? בשום אופן נישט.

זיין האַנדלונג איז אַן אויפשטאַנד, נאָר אַן אויפשטאַנד קעגן אַ
מאַנאַרך, וואָס איז געשטאַרבן שוין מיט עטלעכע דורות צוריק, און
היינט הערשן איבער זיין לאַנד מושלים, אַן אנדער רעזשים...

אָדער די אַלטע יידענע, וואָס שטראַפט און געוואַלדעוועט און
קלאַגט און שלאַגט איר יונגע אויסגעגעבענע ווידערשפעניקע טאַכטער,
גלויבט אייגנטלעך אליין נישט, אז זי וועט עפעס קאָנען העלפן. מען
הערט עס אַרויס פון איר אויסרוף: „לעב, אָדער שטאַרב!“ אָבער
שווייגן איז נישט פאַר אירע כוחות. זי מוז ליאַרעמען, זי מוז זיך בונד-
טעווען קעגן „זינד און שדים“ ביי איר אין שטוב, אָבער עס איז אַ
רעוואַלט אַן מוט, אַן מינדסטער פעסטקייט ביי זיך, דער עיקר, אַן
גלויבן אין עפעס.

און קריינדעלע, ווי גערעכט איז זי! באַגנבעט האַט מען זי.

אומפארשעמט באגנבעט. אפרים, דער תבואה-סוחר, מאכט זיך פאר א בעל-טובה און הייסט, דאס ווייב זאל ארייננעמען די ארימע קריינדעלען צו שלאפן. ביינאכט שארט ער ארויס דאס גאנצע צונויפגעבעטלטע געלט פון איר זעקל און לייגט אהין אריין שטיקלעך גלאז און שטיק-לעך פאפיר. שווייגט זי נישט. זי טוט דאס אייגענע, וואס אין אן אנדערער דערציילונג טוט ר' מאטקע. זי נעמט אויך א שטיין און ווארפט אין אפרים שויבן. נאר וועט זי דען עפעס פועלן? אפרים, אן אנגעזעענער באלעבאס אין שטאט. קריינדעלע א האלב משוגענע בעטלעריין, ווער וועט דאס גלויבן אזא מעשה. און בכלל, וואס געלט, ווען געלט, וויפל געלט? קיינער ווייסט עס נישט, זי אליין אויך נישט. הכלל, א נעכטיקער טאג. קיין שפור פון א תועלת וועט דערפון נישט ארויסקומען.

זי שטורעמט. נאר פון דעם שטורעם וועט זיך גארנישט איינברעכן... סידן א מיועראבעלע שויב. האט ער א דאגה, אפרים. ער האט געמאכט א בעסער געשעפט. בפרט, אז ער דערלאנגט איר נאך מיט א שטריק איבערן לייב.

וויסענבערגס העלדן האלטן אין איין ברויזן, אין איין שוימען, אין איין קולות-מאכן, אין איין דראען, אין שטעלן זיך תקיף, אין אן ווענדן אפילו פיזישן גוואלד. און כאטש דאס אלץ ווערט נאך גע-שטיצט מיט דער גערעכטיקייט אויף זייער זייט — פונדעסטוועגן ווערט פון דעם גארנישט. קיינער פון זיי פירט נישט אויס זיינס, גלויבט נישט אין דער מעגלעכקייט פון אויספירן. עס איז רעוואלוציע צוליב רע-וואלוציע.

* * *

נאטירלעך, עפעס דערגרייכן זיי יא, די אלע שרייערס. אלץ איינס ווי אומעטום זיינען אויך זייערע געוואלדן און יללות פארמאסקירטע בענקשאפטן נאך שטילקייט. און זי באווייזט זיך ענדלעך. אבער נישט זיי האבן זי געבראכט. זי מוז קומען, די שטילקייט. א מענטש מוז זיך מיט איר באגעגענען אקוראט ווי ער מוז זיך צונויפ-טרעפן מיט טרערן און מיט טויט.